

0 8 2 6

A Magyar Hírlap hétvégi melléklete
2017. augusztus 26.
Szerkesztette: Petán Péter
Művészeti vezető: Salát Zalán Péter

S g r a f i t t ó k

Dsida Jenő: Menni kellene házról házra

*Nem így kellene hűvös, árnyas
szobából, kényelmes íróasztal
mellől szólani hozzátok, jól
tudom. Menni kellene házról
házra, városról városra, mint
egy izzadt, fáradt, fanatikus
csavargó. Csak két égő szememet,
szakadozott ruhámat, porlepett
bocskoromat hívni bizonyosságul
a szeretet nagy igazsága mellé.
És rekedt hangon, félig sírva,
kiabálni minden ablak alatt:
Szakadt lelket foltozni, foltozni!
tört szíveket drótozni, drótozni!*

1930

Művész Páholy

A beton különc mestere

Alig él a köztudatban a száznegyven éve született Medgyaszay István építész, holott korát megelőző mester volt. A népi formakincset és tektonikus szemléletet bartóki alaposággal sajátította el, de üttörőnek bizonyult a vasbeton alkalmazásában és az építészet formai megújulásában is. A Magyar Művészeti Akadémia szervezésében szeptember 20-án konferencián elemzik munkásságát a Pesti Vigadóban, ahol e napon tablókiállítás látható az életművéről, amely szeptember 25-től október 6-ig a budapesti Építésszek Házában tekinthető meg. Lapunknak a tárlat kurátora, Potzner Ferenc Ybl-díjas építész, művészettörténész beszélt a koncepcióról és Medgyaszay István „különc” életművéről.

A napokban volt száznegyven éve, hogy megszületett a sajátos, kortársaitól sokban különálló alkotásokat létrehozó építész, Medgyaszay István. A többek között a veszprémi színház, a mátraházi turistaszálló, számos budapesti úgynevezett „városi ház”, valamint a soproni teátrum átalakításának tervezője a korabeli bécsi modernizmus mellett a népi-paraszti formavilágból táplálkozott. De szerkezeti szemlélete, az anyag, forma és cél háromszögének fontossága megővta attól, hogy komikumba forduljon a művészete, ugyanis ő a népi alkotás lényegét, nem pusztán a motívumait kutatta – írja róla Déry Attila a Nemzeti kísérletek építészetünk

történetében című tanulmánykötetében. Különutassága, viszonylagos zárkózottsága miatt nem volt iskolaalapító, nem igazán voltak követői – ezt már Potzner Ferenc Ybl-díjas építész, művészettörténész mondja lapunknak. Ő könyvet is írt Medgyaszayról 2004-ben, és a 2006-ban az egykori Ernst Múzeumban róla rendezett tárlat kurátora volt.

Ezúttal a Magyar Művészeti Akadémia szervezésében készülnek hasonló áttekintésre. A Pesti Vigadóban születésének évfordulója alkalmából szeptember 20-án konferencián elemzik munkásságát, ahol egy tablókiállítás is megtekinthető aznap az életművéről. Ez szeptember 25-től október 6-ig a budapesti Építésszek Házába kerül. A tárlat kurátora Potzner lesz, aki szerint Medgyaszay keveset publikált a kortársaihoz képest, és viszonylag „önellátó” is volt: gyakran saját maga statikusa, rajzoló, kevés alkalommal vett igénybe, mivel pedig zárkózottabb személyiségnek tűnik, a jelek szerint nem volt mesteralkat. A két világháború közötti megbecsültsége lehet az oka annak, hogy 1945 után gáncsolták karrierjét, később pedig partvonalra került – mindezek következtében a közemlékezetből is kikopott. Legalábbis ha ismertségét a hasonló elvek mentén dolgozó kortársához, Kós Károlyéhoz hasonlítjuk, márpedig Potzner szerint Németh Lajos, a neves művészettörténész hozzá méltónak tartotta Medgyaszayt, mégis kevesen vélték-vélik így.

Bár az 1959-es halála előtt is dolgozott, tervezőintézetekben sokdrangú, kisebb munkákat kapott, az első monográfia pedig csak 1979-ben jelent meg róla Kathy Imrétől, de ez is pusztán szűkre szabott lehetett – írja Fábry Katalin és Vukov Katalin az Architectura Hungariae folyóiratban megjelent tanulmányukban. Életművének teljes kiértékelése, kutatása máig nem történt meg, átfogó rendszerezése még várat magára. Felvetésünk, hogy ez a különutasság és igen mély megközelítés Medgyaszayt mintha egyik kortársához, az 1920-ban fiatalon elhunyt Lajta Bélához tenné hasonlóvá, Potzner Ferenc szerint jogos párhuzam: utóbbi alkotó konstrukciós elvei is különlegesen és egyedülállóan a korszakban.

Medgyaszay köztudatba emelésének szándékával rendezik a Pesti Vigadóban a konferenciát és tárlatot is. A Kossuth-díjas Zala-vary Lajos építész ötlete alapján jön létre a megemlékezés az évfordulón, mint Potzner elmondta, az ELTE művészettörténész szakán Medgyaszay munkásságából diplomázott – ennek bővített változata lett a már említett könyv –, talán ezért kérhették fel a feladatra. A konferenciára a tájékoztatása szerint a családtól – amely a XI. kerületi Ménesi út 59/b alatt, Medgyaszay saját egykori házában emlékházat és múzeumot tart fenn – a mester több használati tárgyát, rajzát, makettjét is kölcsön kapják. Kérdésünkre, hogy milyen koncepció szerint állítja össze a tárlatot,

Potzner elmondja: tablókiállításban gondolkodott, mert így könnyebben utaztatható majd a tárlat. A bevezető részben a jelentőségét ismerhetik meg a látogatók egy összefoglaló írásból. Az első blokkban a Gellérthegyre tervezett Nemzeti Pantheon tervét mutatják be: a Millennium körüli évek és még később is sok nagy- és kismester foglalkozott az osztrák császári erődítmény, a Citadella lebontásával, valamiféle nemzeti emlékhellyé alakításával. Medgyaszay terve több díjat is nyert, 1903-tól, Otto Wagner bécsi mesteriskolájában készített záró munkájától csaknem élete végéig aktívan foglalkozott vele. Nem sokkal Bécs után erdélyi és dunántúli gyűjtőutakra járt, bekapcsolódott a gödöllői művésztelen életébe, megalkotta hazánk első vasbeton színházát, a veszprémit, ám a negyvenes évekre letejt arról, hogy megváltoztassa a hegytetőt, inkább szállodává tervezte a Citadellát – mutat rá Potzner Ferenc, aki ezt a bejárat ívet kívánja bemutatni ebben a szekcióban.

A második blokkban az átalakított vagy agaszttó állapotú alkotásait mutatják be, erre mindenképp szeretnék felhívni a figyelmet – teszi hozzá –, hiszen a hírekben is szerepelt, hogy a budapesti Dorottya utcában le is bontották egy nem védett házát, bár eredetileg úgy volt, helyreállítják az 1945 után egyszerűsített homlokzatának eredeti formáját.



A svéd származású Leo Belmonte műteremvillája Gödöllőn, 1904–1906
Forrás: Medgyaszay Családi Emlékhely



A veszprémi színház ereszrészlete, 1908

„Abban tévedtek, hogy célnak tekintették a magyaros zamatot, holott az csak kísérőjelensége a lélekből való őszinte alkotásnak”

A beton különc mestere

Folytatás az I. oldalról

De a mátraházi turisztaszálló és a gyöngyösi Rusz-ház a húszas évekből szintén borzasztó állapotban van. A veszprémi színházat pedig jelentősen átalakították, ennek rekonstrukciója jövőre kezdődhet el. A harmadik szekció a szerencsésebb sorsú épületeit mutatja be, amelyek részben vagy egészében helyre vannak állítva. Ilyenek a 12. kerületi Kiss János altábornagy utca-Margaréta utca között található városi házai és a Baár-Madas Gimnázium, ezek sgraffitoképeit is helyreállították a homlokzatokon. Potzner Ferenc felhívja a figyelmet olyan érdekességekre is, hogy például Erdélyben jobb állapotban vannak a tervező alkotásai, mint itthon: ilyen a karánsebesi volt főgimnázium.

A tablótárlat később vándorútra indul, az Építészek Háza után Miskolcon és Kassán már körvonalazódik a program. Filmvetítések – köztük Oskó Judit sorozata, az Unokáink is látni fogják Medgyaszay-epizódja és Zajti Gábor dokumentumfilmje, az építészeti Bartókja –, illetve előadások, kerekasztal-beszélgetések is kísérik majd a kiállítást.

A molinókon igyekeznek a tervező saját szavaival visszaadni a hitvallását, a meglátásait. Amint Potzner Ferenc kiemeli, a legprogresszívebb stúdiókat végezte Bécsben, a korszak meghatározó szecessziós mesterénél, a már említett Otto Wagnernél, aki szorgalmazta a népi források kutatását. Medgyaszay

később le is írja: revelációként hatott rá, hogy ugyanazt látta Bécsben az akkori új építészetben, mint a népi alkotásoknál. Megfogalmazta a nemzeti építészet problematikáját is és a Párizsban tanulmányozott vasbeton alkalmazásának művészi lehetőségeit: utóbbinál írásai alapján az anyag benső erői kivetítendők a formákra – mércének pedig az ókori görög építészetet és a gótikát állította, ezeket tartotta teremtő korszakoknak.

A nemzeti építészeti stílus megtalálásának igénye már a 18. század végétől felbukkant – olvasható a már említett Fábry-Vukov-tanulmányban –, majd keresztülhúzódtott a 19. századon, Feszli, Lechner és utóbbi követői igyekeztek kialakítani, sok esetben a népművészetből és ázsiai forrásokból merítve ihletet. A múlt századforduló után, már Bartók népzenei gyűjtőútjainak korszakában, a népi kultúra kutatásának újabb, elemzőbb hulláma következett. Felfedezik a népművészet és a benne is megőrzött középkor mélyebb rétegeit, elveit és tanulságait – írják a szerzők. Emellett finn és brit példák alapján a mivesség, az igényes anyaghasználat és az emberközel lépték is fontos szemponttá vált az úgynevezett „fiatalok”, azaz Kós Károly, Zrumecky Dezso és társaik számára.

Medgyaszay mégis némileg különállt tőlük, a szerkezet, az anyag tekintetében más megközelítéssel élt. Írásai alapján kiderül: a

népi alkotásokban a célszerűséget és egyúttal a művészi egyszerűséget találta a megoldás kulcsának. Nem pusztán a formai megjelenést és a motívumokat kereste, hanem ezek alkalmazási elveit. Amint a szerzők hangsúlyozzák, ebben különbözött az előző generáció „magyaros” mestereitől.

A saját korában meglepően szokatlan fel fogás volt részéről az, hogy az építészeti elemek a szerkezetben elfoglalt szerepük szerint formálódók, esztétikai szerepük is nagyrészt ebből következik – nem holmi öncélú díszítést kell tehát alkalmazni. Emellett a tervező elsődlegesnek tekintette egy épület célját, ezt követheti az anyag, majd a művészi megformálás. Am utóbbinak is figyelembe kell vennie a szerkezeti elemek tulajdonságait, szerepüket, eszerint kell formálni az épületet – olyan „érzelmi elkötelezettséggel”, ahogy a népi mesterek formálták az alkotásaikat.

Medgyaszay hangsúlyozta a lelki megközelítést, hogy ne csak a külsőségekben és ne csak felidézék a népi építészetet: „A belső lelki szükség nélkül való lármás kapkodás egyszerre letagadott mindent, hogy szerzett formakincsét ez új világból újra kicserélhesse. Abban tévedtek, hogy célnak tekintették a magyaros zamatot, holott az csak kísérőjelensége a lélekből való őszinte alkotásnak” – írja erről egy helyütt a mester. A Kárpát-medencei népművészet mellett az indiai is hatott rá,

több hónapig tanulmányúton járt ott, a korszak egyik népszerű irányzata volt a magyarok gyökereinek keresése arrafelé: így a Baár-Madas épületén találni is indus elemeket.

Ami a vasbetont illeti, nem csak az 1908-ban elsőként ebből készült színházunkat, a veszprémit építette ezen anyagból – a földemektől a lépcsőkön át a páholyokig –, hanem úttörő módon az előre gyártott elemeket is gyakran használta: korlátok, konzolok, nyílászorok készültek absztrakt népi formákban a házára. A tanulmány szerzői szerint Medgyaszay páratlan modernségét jelzi az a felismerés, hogy a funkció és a szerkezet alapvetően kihat egymásra, valamint hogy ezek szorosan kapcsolódnak a formához, kifejezés módhoz. Ezzel és a szerkezeti újításával igencsak megelőzte korát, a késő eklektika és a szecesszió idején értetlenség is fogadta, amint arról több korabeli szakmai vélemény tanúskodik.

Csaknem látnoki képességgel 1908-ban (!) a következőt írta a vasbetonnal kapcsolatban, megelőlegezve mind az elterjedését, mind a modernizmust: „A jövő formavilága ilyképpen lényegesen el fog útni a múltétól.”

Zsiray-Rummer Zoltán

Művész Páholy rovatunk az MMA támogatásával készült



Fiumei – A Fővám tér 6. szám alatt
A szerző archívumából

Gyarmatáru rendelésre

Két férfi beszélgetett 1898 tavaszán az egyik budapesti kávéház teraszán. A fiatal üzletemberek azon háborogtak, hogy olykor milyen csapnivaló kávét szolgálnak fel még a legjobb helyeken is, amikor felvillant az ötlet, gründoljanak maguk egy ellátócéget. Szó szót követett, s nyárra már be is jegyezték Fiumében a Dellavalle és Lusztig Kávé- és Theabehozatali Társaságot. Az új, csomagküldésre alapozott firma kiváló alapanyagokkal dolgozott, hamar népszerű lett a fővárosban. Történt mindez annak ellenére, hogy a vállalkozásnak hosszú esztendőknél át, 1921-ig nem is volt Budapesten telephelye. A töretlen fejlődést az 1918-as összeomlás akasztotta meg. Érdemes megjegyezni, miként bírták ki a pusztító esztendőket. Titkuk anynyi volt, hogy tőlük az antant által a központi hatalmak köré vont embargó ellenére is lehetett gyarmatárut szerezni. Az ellenőrizhetetlen legendák szerint a fadobozokba csomagolt kávé és tea csempész hajókon jutott Olaszországból a dalmát partokra vagy Keletről Törökországon és a Balkánon át hazánkba. A cég munkatársai dollárral, angol fonttal, tört arannyal, olykor ezüsttel fizettek. Az üzleti kockázat óriási volt, de mivel hiánycikkekről forgott a szó, megérte a befektetés.

A Monarchia összeomlása rákényszerítette a cégtulajdonosokat üzletpolitikájuk átgondolására. Időközben az olasz tulajdonost a magyar társ fia, József és Lipót kivásárolták a cégből, majd a korszaknak megfelelően Lusztigból Lonkaira magyarosították. A vállalkozás székhelyét áttették Budapestre, de az olasz felségterületté lett Fiumében is megtartották fiók-

jukat. Az utódok hosszas keresgélés után úgy döntöttek, a ma is álló s előkelő szállodává átalakított Gresham-palota pincéjében rendezik be pörköldéjükét és raktárukat. Hajnalonta innen indultak a csomagokat szállító autók és gyalogos küldöncök szerte a városba, illetve a közeli főpostára.

A hatalmas üzletet mindössze a két ifjú és négy tisztviselő vezette: Lipót volt a szervező, s egyben ő felelt az új helyszínek kijelöléséért, míg József a bolthálózatot gondozta. A leltárt, a könyvelést, a levelezést és a számlázást pedig négy tisztviselő végezte. Terjeszkedésük során igen hamar szembekerültek a hatalmas Meinl-lel, amely ugyancsak főleg teában, kávéban és rumban utazott. Lonkaiék hamar ráébredtek, hogy bár a Meinl tekintélyes vagyonnal bír és hatalmas rutinnal működik, vezetése és életben tartása székszerűen jelentős adminisztrációt igényel. A testvérek éppen itt, azaz a leggyengébb pontján intéztek támadást ellene. A két tulajdonos elsősorban a vevőivel való személyes kapcsolatra és az egész országra kiterjedő címhálózatára építet. No és az alacsony működési költségekre, valamint a végletekig szerény és puritán könyvelésre.

Az árut külföldről a legolcsóbb úton, tengeren és a folyamok hátán fuvarozták. Mindössze negyvenkét fajta teával és nyolcféle kávéval dolgoztak, vagyis e gazdagnak jóindulattal sem nevezhető palettából állították össze keverékeiket. Ez a látszólagos szerénység kétféle előnnyel is járt. Egyrészt a számlázás mentes volt a sokféle áruval óhatatlanul együtt járó zavaroktól, másrészt az angol szállítónak is megkönnyítette a dolgát a ki-

szerezés ügyében. A beérkező rendeléseket reggel nyolctól este hatig teljesítették. Elég volt egy kifutófiút elszalasztani vagy egy telefont megereszteni, s a kívánt termék néhány percen belül ott kellett magát a háziasszony asztalán.

A harmincas évek elején Lonkaiék elkezdtek az utcai boltok terén is „letamadni” a Meinl-lel. Egyre-másra nyitották Budapesten üzleteiket: 1943-ban már tizenhat, egyforma kinézetű helyiségből kínálták szabott árú termékeiket. Vidéken ugyan nem nyitottak helyiségeket, de országszerte számos lerakatot létesítettek. A testvérek közül a fiatalabb, Lipót 1938-ban kivándorolt s Angliában telepedett le. József itthon maradt s nem hagyta el a vállalat vezetői posztját a nehéz esztendőknél alatt sem. Az ostrom után a cég alkalmazottai öt üzletet és a központi raktárat állították helyre. Ebből a pozícióból futottak neki az újrakezdésnek. A Fiumei az elsők között volt, ahol kávé és teát lehetett kapni, mely eredmény jórészt az időközben az Egyesült Államokba továbbállt Lipótnak volt köszönhető. A firma kezdetben öt-tíz mázsa kávét dolgozott fel naponta. (Ez az adat a háború előtt kettő-hat tonna között mozgott.) A cégtörténet feljegyzett olyan eseteket, amikor valaki tíz kilogramm édes-ségért egy kilogramm aranyat adott cserébe. Lonkaiék a háború után két évvel már ott tartottak, hogy saját néven hozták forgalomba a vidéken felvásárolt bort és pálinkát.

Aztán 1948 nyarán mindennek az államosítás vetett véget.

Lázin Miklós András

0 8 2 6